

*Леся Степанівна МАЛАКОВСЬКА,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
світової літератури Дрогобицького державного
педагогічного університету ім. Івана Франка*

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-АВСТРІЙСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ВЗАЄМИН У ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Питання про розвиток українсько-австрійських літературних взаємин у ХІХ – першій половині ХХ століття – одне з актуальних та значимих питань сучасного порівняльного літературознавства, у той же час залишається малодослідженим. Головна увага в основному приділялася вивченню українсько-німецьких літературних взаємозв'язків. Питання про українсько-австрійські літературні відносини взагалі не виділялося як окреме, тому що протягом довгого часу австрійська література не розглядалася як самостійна національна література, а лише як література Австро-Угорської монархії, а пізніше – як складова частина загальнонімецького художнього процесу.

В силу історичних обставин та географічного положення Австро-Угорської імперії австрійська література протягом десятиліть формувалася та розвивалася у тісній взаємодії зі слов'янською, угорською та романською літературою. „Збагачуючись за рахунок іномовних, інонаціональних впливів, перетворюючись на своєрідного посередника між німецьким та слов'янським культурними світами“ [4, 5], австрійська літературна традиція одночасно прилучалася до традицій української літератури, завдяки чому значно розширювався її світоглядний та художній спектр. Тому цілком закономірним видається сьогодні питання про розвиток українсько-австрійських літературних відносин у загальнослов'янському контексті.

Зацікавлення слов'янським світом в цілому і Україною зокрема, західні землі якої (Галичина та Буковина) протягом століть входили до складу Австро-Угорщини, активізувалося наприкінці ХVІІІ століття. Про це свідчать такі перші книги про Україну, як праця австрійського історика Йоганна Христіана Енгеля (1770-1814) „Історія України та українських козаків“, яка була видана в Галле у 1796 році, а також фундаментальна антологія „Поетична Україна“, опублікована в Штутгарті у 1845 році відомим

вченим Фрідріхом Боденштедтом. Ці праці не тільки сприяли знайомству австрійців з історією України, її традиціями й побутом, з феноменом козацтва, не тільки популяризували українські народні пісні, але й сприяли формуванню об'єктивного погляду на український народ, його історію й культуру. Звертаючись до української тематики, австрійці намагалися осмислити її з національної своєрідності та історичної перспективи. Об'єктивному висвітленню цих проблем у ХІХ столітті не завжди сприяло досить своєрідне положення України, більша (центральна і східна) частина якої знаходилася під владою Росії, а західні області країни належали до Польщі та Австро-Угорської монархії. Разом з тим український народ стверджував себе в загальноєвропейській історії як самостійний, а українська література набувала не тільки нових, але й самотніх рис.

Визнання та осмисленню української літератури й культури в Австро-Угорській монархії у II-й половині ХІХ століття сприяли „ті прогресивні австрійські діячі культури, які зі співчуттям поставилися до пригнобленого народу, популяризували рідною мовою українські народні пісні, твори українських письменників“ [8, 227]. До них належать представники так званої „української школи“ в австрійській літературі: Л.Штрауфе-Сімігінович, автор поетичних збірок „Народні легенди з Буковини“ (1885) та „Українські народні пісні“ (1888); К.Е.Француз, який народився у Східній Галичині, з дитинства добре знав українську мову й український народ, його традиції й культуру, що дало йому право у 1878 році у збірці „Від Дону до Дунаю“ відзначити: „За своєю природною обдарованістю й душевною вдачею українці посідають визначне, якщо не сказати почесне, місце серед слов'янських народів“ [5, 93]. Перу К.Е.Француза належать ґрунтовні дослідження про Тараса Шевченка, зокрема праці „Українці та їх співець“ (1837), „Тарас Шевченко“ (1878), „Українські поети“ (1889), які не тільки популяризували твори видатного українського письменника в Австро-Угорській монархії, але розкривали світове значення творчості Кобзаря й утверджували велич Шевченка як поета й пророка українського народу. Поетична творчість Т.Шевченка мала вирішальний вплив на звернення австрійського поета до української тематики. Романи Француза „За правду“ (1882) та „Повстання у Воловцях“ (1874), у яких відчутний відгомін поеми Шевченка „Іаїдамаки“, були присвячені історичним подіям в Україні.

Слід підкреслити глибоке зацікавлення австрійців творчістю Т.Г.Шевченка. Німецька мова стала першою іноземною мовою, якою вперше прозвучало ім'я великого українського майстра слова та були перекладені його твори. Перші переклади поезій Шевченка німецькою мовою здійснив у другій половині XIX століття австрійський поет Йоганн Георг Обріст (1843–1901). Йому належить також перша біографія Т. Шевченка німецькою мовою „Тарас Григорович Шевченко, український поет. Нарис життя з додатком його поезій у вільному перекладі Й.Георга Обріста“. Серед кращих перекладачів-популяризаторів поетичних творів Шевченка в Австро-Угорщині – Віктор Умляуф з Відня, Лео Габема, Артур Бош і перш за все Іван Франко. Він переклав 22 поетичних твори Кобзаря. Історія перекладів творів Т.Г.Шевченка та інших видатних українських письменників відіграла велику роль у справі розуміння розвитку та особливостей українсько-австрійських літературних зв'язків, сприяла подальшій зацікавленості австрійського світу українською літературою.

Винятково важливим етапом у розвитку українсько-австрійських літературних зв'язків на початку XX століття стала діяльність видатного українського поета і мислителя Івана Франка. Він став першим україномовним автором багатьох теоретичних праць з історії австрійської та німецької літератур, який з великою майстерністю втілював у своїх художніх творах іонаціональну (австрійську) тематику, перекладав українською мовою твори багатьох австрійських авторів, а також німецькою мовою – твори Тараса Шевченка, Лесі Українки, Стефаника та інших українських письменників. У свою чергу, ліричні твори І.Франка, його проза та драматургія перекладалися та популяризувалися австрійськими перекладачами. Слід підкреслити існування в європейській культурі цілого пласта австрійської франкіани, яка включає як власне художню творчість українського письменника, так і численні праці австрійських літературознавців про його життєвий та творчий шлях.

Вирішальне значення в процесі взаємодії національних літератур в цей період належало австрійським літературознавчим та політичним періодичним виданням, зокрема українознавчому часопису „Ruthenische Revue“ (пізніше „Ukrainische Rundschau“), який з 1903 видавався у Відні німецькою мовою; віденському громадсько-політичному та науково-мистецькому тижневику „Die Zeit“, який виходив у 1864–1904 рр. Журнал „Ruthenische Revue“, який спочатку очолював відомий український публіцист Роман

Сембратович і підтримували такі визначні українські письменники, як І.Франко, М.Коцюбинський та інші, відіграв важливу роль у справі ознайомлення європейської громадськості з кращими досягненнями української культури та літератури. З багатьох питань суспільно-політичного та культурного життя часопис "Ruthenische Revue" займав прогресивні позиції.

Велика заслуга цих німецькомовних періодичних видань полягала в тому, що вони регулярно друкували і пропагували переклади творів українських письменників-реалістів, зокрема на сторінках часописів були перекладені „Заповіт“, „Думи мої“, „Вечір в Україні“ Тараса Шевченка; „Гімн“ Івана Франка, „Покора“, „Жебрачка“ Ольги Кобилянської, „Пісня без слів“ Лесі Українки, „Сам“, „Лист“, „Кленове листя“ Василя Стефаника, „Народна казка“, „Чортів жарт“ Наталії Кобринської, а також твори Івана Нечуя – Левицького, Михайла Коцюбинського, Панаса Мирного, Юрія Федьковича, Павла Грабовського, Леся Мартовича та багатьох інших, а також літературознавчі статті, присвячені шляхам розвитку української літератури, зокрема стаття І.Франка про Т.Шевченка та його „Заповіт“, О.Кобилянської – про Марка Вовчка, Б.Лепського – про В. Стефаника, про український театр та М.Старицького. У 1914 році, коли прогресивна світова громадськість відзначала 100-річчя з дня народження Т.Шевченка, редакція журналу „Ukrainische Rundschau“ підготувала два спеціальних випуски, на сторінках яких були надруковані не тільки переклади творів українського поета, але й літературознавчі статті та дослідження, в яких підкреслювалося світове значення творчості Тараса Шевченка. „Своїми публікаціями згаданий журнал започаткував систематичне ознайомлення західноєвропейського читача з кращими надбаннями української художньої словесності, намагався прокласти їм шлях до культурного спілкування з іншими літературами, сприяючи їх взаєморозумінню, взаємозбагаченню і зближенню. У цьому полягає його основна функція як посередника у процесі міжлітературного контактування двох і більше народів“ [9, 255].

Крім того, журнал систематично подавав інформацію про історичне й культурне життя українського народу, виступав на захист української мови. Навіть інформаційна роль часопису „Ruthenische Revue“ мала велике значення, тому що дезорієнтовані пресою царської Росії та Австро-Угорщини австрійці мали досить скупі знання про Україну. Та й слово „Україна“ було вилучено з вжитку, а замість нього вживалося „Малоросія“. „Тому в такій

ситуації, – як підкреслював Іван Франко, – одна думка видавати журнал німецькою мовою і з його допомогою ознайомлювати європейську публіку з життям, значенням та потребами українського народу, була дуже розумною, особливо тоді, коли про нас в Європі мало хто знав і мало хто нами цікавився, а факти нашого суспільного і духовного руху починали звертати на себе увагу і викликали в пресі різні суперечливі судження“ [6, 350].

На початку ХХ століття українсько-австрійські літературні взаємини набувають більш динамічного та систематичного характеру. Відень у цей час стає духовним центром Європи. На сторінках більш ніж двадцяти віденських газет та журналів періодично друкуються переклади творів українських письменників, матеріали, що стосувалися суспільно-політичного життя українського народу, а також літературно-критичні праці, які відтворювали об'єктивну картину літературного процесу в Україні, а також стали яскравим підтвердженням того, що, незважаючи на заборону та переслідування, українська література не тільки успішно розвивається, але й виходить на міжнародну арену.

Значно зростає інтерес австрійців до України, української культури та літератури. Україна, українські мотиви та елементи займають помітне місце в творчій біографії таких видатних австрійських майстрів слова, як Райнер Марія Рільке, Йозеф Рот, Георг Тракль та інших. Зацікавлення Україною прокинулося в Рільке ще в юнацькі роки, коли він вперше познайомився з українськими повістями Гоголя. Велике зацікавлення Рільке викликали й поезії Т.Шевченка, “Кобзар”, якого в російських перекладах австрійський поет придбає під час своєї другої подорожі в Петербурзі. Знайомство з Україною, її містами – з Києвом, який Рільке вважав “історичним витоком культури Русі”, Каневом, де він відвідав могилу Кобзаря, з Полтавою, Кременчугом та Харковом у 1900 році стало вирішальним фактором звернення австрійського поета до української тематики. Рільке створює ряд прозових творів з яскраво вираженим українським колоритом, як, наприклад, оповідання “Як старий Тимофій співав, помираючи”, “Пісня за правду”, які увійшли до збірки “Розповіді про Господа всеблагого” (1899-1904), а також – до ліричних збірок “Книга годин” (1901-1905) та “Книги картин” (1902). На думку більшості дослідників творчості австрійського поета, не відвідавши Києва, Рільке б не створив “Книгу годин” [2, 3]. Цікавим є той факт, що поет цікавився перш за все древнім Києвом, його захоплювали старі церкви та

собори, він відвідав Володимирський собор, Святу Софію, був зачарований красою Києво-Печерської лаври, де він відчув духовне злиття з Богом і де народився задум написати "Книгу годин".

Лейтмотивом оповідання Рільке "Пісня за правду" став вільний переклад австрійським поетом української народної пісні про правду та кривду, яка виконувалася знаменитим українським кобзарем Остапом Вересаєм і була записана українським композитором М.Лисенком. У цьому творі Рільке створює образ сліпого співця, навіяний йому Шевченком. У "Пісні за правду", у вірші "Для мудрості я надто молодий", а особливо у вірші "Смерть поета" виразно відчутний вплив великого українського поета.

Про значний інтерес Рільке до історії, особливо історії Київської Русі, та фольклору України свідчить також той факт, що у 1902-1904 рр. він перекладає німецькою мовою "Слово о полку Ігоревім", один зі своїх улюблених поетичних творів.

Характеризуючи художні твори Р.М.Рільке, присвячені українській тематиці, В. Залозецький у статті, опублікованій у віденському тижневику "Вола", відзначав: "Рідко коли чужий письменник писав так про Україну, як Р.М.Рільке. Мало сказати – писав! Хто так говорить про Україну, як цей визначний письменник та поет, той мусів не лише жити довший час поміж тим народом, але й заглянути в його душу, пережити і перетерпіти з ним його радощі, і його горе" [3, 62].

Послідовним у цьому відношенні був видатний австрійський прозаїк Йозеф Рот, який народився в Галичині і в більшості своїх творів (в 11 романах з 16) звертається до української тематики, осмислюючи її з загальнолюдських позицій та в контексті конфліктів, характерних в роки розпаду Австро-Угорської монархії та становлення нової свідомості австрійців. Й. Рот вважав Україну своєю вітчизною, "до якої вже не могло бути жодного повороту і з якою його пов'язувала туга й заперечення, любов й ненависть, гордість і сором. Рано покинувши її, він шукав свою втрачену вітчизну на багатьох станціях своїх безперервних блукань манівцями найвіддаленіших країн Західної Європи. І він віднайшов її у своєму художньому відтворенні східного світу" [1, 43].

Україна, та зокрема її західна область – Галичина, увійшла в життя та творчість відомого австрійського поета початку ХХ ст. Георга Тракля. Волею долі Тракль потрапляє у кінці серпня 1914 року на галицький фронт, де у складі австрійських військ залишає Львів і відступає до Городка, а на початку вересня 1914

року бере участь у кровопролитних боях біля Рави-Руської. Цим подіям присвячені галицькі поезії Тракля „Скарга“ та „Гродек“, в яких поет, зачарований красою українського пейзажу і осіннього дня, засуджує війну.

Якісно нове збагачення уявлень австрійської громадськості про історію та культуру України відбулося після 1918 року, коли припинила своє існування майже тисячолітня Австро-Угорська імперія і на її руїнах були створені нові, незалежні європейські держави, у тому числі й Австрійська республіка, культура якої розвивалася в тісних взаємозв'язках з культурами багатьох країн світу.

У 20-і роки ХХ століття відбувається безперервне збагачення форм міжлітературних зв'язків. Важливим кроком у розвитку українсько-австрійських літературних взаємин було відкриття у Відні українських видавництв „Дзвін“ та „Чайка“, які друкували та пропагували твори українських класиків. Слід підкреслити значення української еміграційної літератури та преси в Австрії, яка, на думку автора бібліографічного довідника „Українська літературна продукція на еміграції у Відні“ Івана Чепіги, була більш політичною та інформаційно-науковою, ніж художньою. На увагу заслуговує діяльність українського тижневика „Воля“ (1919-1923), який регулярно подавав на своїх сторінках огляд суспільно-політичного та культурного життя в Україні. Він не тільки всебічно інформував про важливі події з життя українців в Австрії, як зокрема про створення у Відні українського робітничого товариства „Єдність“, відкриття філіалу Київського Українського Наукового Товариства з питань мови, але й постійно друкував літературознавчі дослідження творчості І.Франка, В.Стефаника, Л.Мартовича та інших видатних українських поетів та прозаїків; інформував про розвиток української драми, та про відомих корифеїв української сцени Старицького, Карпенко-Карого, Винниченка, Л. Українки, про створення у Львові „Молодого театру“, Лесь Курбас п'єси австрійського класика Грільпарцера „Горе брехуну“ (1919).

Знайомство австрійців з українською класичною літературою, українською народною піснею дозволило їм значно розширити уяву про великі надбання та горизонти слов'янської культури, усвідомити важливість міжнаціональних культурних взаємин. Важливим підтвердженням цього став матеріал, надрукований у віденській „Morgenzeitung“, в якому говорилося, що „для нас, громадян різномовної монархії, українські народні пісні і твори нагадують

нашу молодість. Від незапам'ятних часів співав цей народ і витворив великий скарб пісень і творів, у яких вимальовуються різноманітні його настрої і висловлюється протест проти поневолення.

Це було заманливе сприйняття чогось чужого, а так дуже близького... Це було місце, де Захід відчинив свою душу Сходу і де знайшлися цілком безвільно предавні, таємні взаємовідносини" [7, 2].

У свою чергу, провідна роль у розширенні горизонтів австрійської літератури перед українською читацькою аудиторією в 20-30-і роки належить західноукраїнським журналам – „Літературно-науковому віснику“, „Дзвонам“, „Новим шляхам“, „Вікнам“ та іншим. „Літературно-науковий вісник“ періодично публікував поезії Р.М.Рільке в перекладі Ю.Липи, вірші Гуго фон Гофманстала – в перекладі І.Крушельницького, драми А.Шніцлера, твори австрійських письменників Петера Альтенберга та Людвіга Томи, які в своїй творчості зверталися до української тематики. На сторінках часопису побачили світ літературознавчі праці І.Франка, зокрема розвідка, присвячена сотим роковинам з дня народження Ніколауса Ленау – одного з найоригінальніших австрійських ліриків XIX ст., а також Франко поезій Н.Ленау.

Демократичний журнал „Нові шляхи“, редактором якого був відомий український письменник і критик Антін Крушельницький (1878-1941), велику увагу приділяв пропаганді творів австрійських письменників в Україні. А.Крушельницький з 1919 по 1925 рік жив у Відні і співробітничав у видавництві „Чайка“. У 1929-30 рр. сторінках часопису „Нові шляхи“ були опубліковані поезії Гуго фон Гофманстала „Пережите“, „Твое лице“, „Тайна світу“ та інші в перекладі сина А.Крушельницького – Івана Крушельницького, а також бесіди з австрійським письменником. Особлива заслуга журналу полягала у популяризації в Україні творчості Г.Гофманстала. Крім того, велику увагу часопис приділяв шляхам розвитку австрійської літератури.

Таким чином, львівські періодичні видання не тільки запропонували широкий діапазон перекладів поетичних та прозових творів класиків австрійської літератури, але й у значній мірі сприяли зміцненню й подальшому розвитку українсько-австрійських літературних взаємозв'язків.

20-30-і роки XX століття стали важливим періодом активізації перекладацької справи. Основними центрами перекладу в Україні

стають Київ та Харків. У Київському видавництві "Трунт" виходять драми Гофманстала "Жах" та "Смерть Тіціана" (остання була поставлена на сцені "Молодого театру" у Львові Л.Курбасом), "Зелений папуга" та "Лейтенант Густль" А.Шніцлера, у харківських видавництвах – романи Й.Рота. Серед перекладачів творів австрійських письменників – О.Роздольський, П.Карманський, А.Стриговський, М.Ільтична, М.Грушевська, В. Вільшанська та інші. Особливе місце належить поету та діячеві В.Бобинському, який в ці роки активно займався перекладами австрійської літератури українською мовою. Йому належать переклади багатьох творів С.Цвайга ("Амок", "Нетерпіння серця" та інші), які вийшли у Київському видавництві "Західна Україна". У 20-і роки в Україні вперше з'являються переклади поезій Рільке, зроблені П.Тичиною та Б.-І.Антоничем. У більшості ці переклади відрізняються високою майстерністю, у них яскраво проявився стиль та індивідуальне мистецтво перекладу, оригінальність в інтерпретації першоджерел.

Розвиток українсько-австрійських міжнародних культурних відносин практично припиняється у другій половині 30-х років у зв'язку з процесом фашизації Австрії та початком II-ї світової війни. Одночасно атмосфера культу особистості, яка утвердилася в 30-х рр. в СРСР, негативно позначилася на житті і творчості українських поетів та перекладачів з німецької мови, більшість з яких була репресована і відсторонена від творчої діяльності. І лише після війни, в 50-60-х рр., відбулося відродження міжнародного та міжкультурного спілкування.

Таким чином, ознайомлення австрійської громадськості у XIX – першій половині XX століття з кращими досягненнями української історичної та літературної думки дозволило значно розширити уяву австрійців про великі надбання та горизонти слов'янської культури, уяснити важливість міжнародних культурних взаємин. Великим вкладом у розвиток українсько-австрійських літературних взаємин стала популяризація австрійської літератури та творче осмислення її в Україні.

1. Bronsen D. Joseph Roth. Eine Bibliographie. – Köln, 1974.
3. Brutzer S. Rilkes russisches Reisen. – Königsberg, 1934.
5. Залозецький В. Р.М.Рільке // Воля. – 1919. – Т. 2. – Ч. 2.
7. Затонский Д.В. Австрийская литература в XX столетии. – М., 1985.
9. Karl Emil Franzos: Vom Don zur Donau. Neue Kulturbilder aus „Halb-Asien“. Band I, Leipzig, 1878.

11. Літературно-науковий вісник. – 1907. – Т. 38.
13. „Morgenzeitung“. – 1916.
15. Погребенник Я.М. Українсько-німецько-австрійські літературні зв'язки XIX – початку XX ст. // Українська література в загальнослов'янському і світовому контексті. – К., 1988. – Т. 3.

Леся Малаковська. До питання розвитку українсько-австрійських літературних взаємин у XIX – першій половині XX століття. Розвиток українсько-австрійських літературних взаємин у XIX – першій половині XX століття безперечно сприяв культурному збагаченню й зближенню українського й австрійського народу, формуванню об'єктивного погляду на історію України, її культуру й літературу, значному розширенню горизонтів української літератури в Австрії та австрійської – в Україні.

Австрійські періодичні видання стали для українських письменників важливим форумом у справі ознайомлення європейської громадськості з кращими досягненнями української культури й літератури.

Завдяки репрезентації творів видатних українських майстрів слова австрійці змогли не тільки ознайомитися з ними, наблизитися до феномена українського національного мистецтва, але й повному відкрити його для себе. Звертаючись до української проблематики, вони намагалися осмислити її зріз та історичної перспективи.

Перекладаючи українською мовою твори австрійських майстрів слова, українські поети не тільки сприяли справі популяризації австрійської літератури в Україні, але й збагачували духовну культуру свого народу кращими художніми надбаннями австрійської літератури й культури.

Леся Малаковская. К вопросу развития украинско-австрийских литературных взаимоотношений в XIX – первой половине XX века. Развитие украинско-австрийских литературных взаимосвязей в XIX – первой половине XX века безусловно способствовало культурному обогащению и сближению украинского и австрийского народов, формированию объективного взгляда на Украину, ее историю и культуру, значительному расширению

горизонтов української літератури в Австрії і австрійській в Україні.

Австрійські періодичні видання стали для українських письменників важливим форумом в справі ознайомлення європейської громадськості з кращими досягненнями української літератури. Благодаря репрезентації творів видатних українських письменників австрійці змогли не тільки познайомитися з ними, наблизитися до феномену українського національного мистецтва, але й по-новому відкрити його для себе. Обращаючись до української проблематики, вони намагалися осмислити її з точки зору національного своєрідності і історичної перспективи.

Переклад на українську мову творів австрійських письменників, українські поети і перекладачі не тільки сприяли справі популяризації австрійської літератури в Україні, але й збагачували духовну культуру свого народу кращими художніми досягненнями австрійської літератури і культури.

Lesya Malakowska. To the question of the development of the Ukrainian- Austrian literary interrelations in the XIX th. – first half of the XX th. centuries. The development of the Ukrainian –Austrian literary interrelations in the XIX th. – first half of the XX th. centuries certainly promoted the cultural enrichment and the rapprochement of the Ukrainian and the Austrian peoples, the formation of the objective sight on Ukraine, its history and culture, significant expansion of the horizons of the Ukrainian literature in Austria and the Austrian literature in Ukraine. The Austrian periodic editions became the important forum for the acquaintance of the European public with the best achievement of the Ukrainian literature for the Ukrainian writers.

As a result of the representation of the works of the outstanding Ukrainian writers the Austrian could not only get acquainted with them, come nearer to the phenomenon of the Ukrainian national art, but also open it for themselves anew. Addressing to the Ukrainian problematics, they tried to comprehend it from the point of view of the national originality and the historical prospect.

Translating into Ukrainian language the works of the Austrian writers the Ukrainian poets and interpreters not only promoted distribution of the Austrian literature in Ukraine, but also enriched spiritual culture of the people with the best art achievement of the Austrian literature and culture.